

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА

УДК 37.013

Юлія ГЛІНЧУК,
кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри загальнотехнічних дисциплін,
технологій та цивільної безпеки
Рівненського державного гуманітарного університету

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ІДЕЇ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ЩОДО ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ УЧНІВ ТА ЇХ АКТУАЛЬНІСТЬ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

У статті розкрито концептуальні ідеї В. Сухомлинського щодо збереження фізіологічної, психологічної й соціальної складових здоров'я учнів та проаналізовано їх у контексті сучасної теорії і практики діяльності загальноосвітньої школи. Виявлено актуальність цих ідей та недостатність їх впровадження в умовах сьогодення.

Ключові слова: В. Сухомлинський, концептуальні ідеї, здоров'язбереження учнів, загальноосвітня школа, сучасні умови.

В статті раскрыто концептуальные идеи В. Сухомлинского о сохранении физиологической, психологической и социальной составляющих здоровья учеников и проанализировано их актуальность в контексте современной теории и практики деятельности общеобразовательной школы. Выявлено актуальность этих идей и недостаточность их внедрения в сегодняшний день.

Ключевые слова: В. Сухомлинский, концептуальные идеи, здоровьесбережение школьников, общеобразовательная школа, современные условия.

Not only in Ukraine but also in the whole world pedagogical heritage of V. Sukhomlinsky is valuable, in particular, regarding the preservation of students' health.

Today, in Ukraine there is a rapid tendency of loss of health for schoolchildren as a result of the negative production factors of the educational environment. This makes the appeal to the ideas of a great teacher relevant.

This article describes the conceptual ideas of V. Sukhomlinsky about preserving the health of students and defines their relevance in the context of modern theory and practice of secondary school activities.

The relevance of V. Sukhomlinsky's ideas for preserving students' health in the context of the modern theory of activity of a comprehensive school was determined on the basis of the analysis of relevant literature sources. Determining the relevance of V. Sukhomlinsky's ideas about preserving students' health in the context of modern practice of secondary school activity is based on the analysis of their own experience in school work and purposeful study of negative production factors of the secondary environment.

Theoretical analysis suggests that V. Sukhomlinsky attached paramount importance to the preservation of student' health. He demonstrated the relationship between the psychological, physiological and social components of the health of the students and provided specific recommendations for their preservation.

Practical analysis suggests that in today's school, the health of students is not given enough attention. And the effectiveness of teacher activity in preserving students' health is evaluated mainly by the availability of appropriate measures in the educational plan.

The relevance of V. Sukhomlinsky's ideas about preserving the health of schoolchildren and the lack of their implementation in the present conditions are revealed.

Key words: V. Sukhomlinsky, conceptual ideas, saving of schoolchildren's health, general education school, modern conditions.

Постановка проблеми. Не лише в Україні, а й у світі загальновизнаною є цінність педагогічної спадщини В. Сухомлинського, зокрема стосовно здоров'язбереження учнів. Тому було б цілком логічно, якби передусім на Батьківщині великого педагога його ідеї знайшли широке впровадження в теорію та практику шкільної освіти, а шляхи їх реалізації коригувалися б відповідно до зміни соціокультурних та освітніх умов.

Необхідність посилення уваги до здоров'язбереження учнів сьогодні зумовлена стійкою тенденцією втрати ними здоров'я за період навчання у школі під дією саме чинників загальноосвітнього шкільного середовища [11, с. 53].

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Неабияка актуальність педагогічних ідей В. Сухомлинського в умовах сьогодення визнається значною кількістю сучасних дослідників. Зокрема, Л. Стахів та С. Плахова зазначають, що ідеї видатного педагога-гуманіста ХХ ст. не лише є своєчасними для сучасності, але й можуть залишатися актуальними для педагогічної теорії та практики ще тривалий час, виступаючи своєрідним гаслом школи майбутнього [4]. Це корелює з думкою С. Су про те, що ім'я В. Сухомлинського знаходиться поза часом і простором [5].

Вагомість доробку В. Сухомлинського в контексті здоров'язбереження учнів констатують В. Галан-Влашук, М. Гриньова, М. Карпенко, С. Шевченко та ін. Однак, як доречно зазначає В. Шахненко, ідеї здоров'язбереження В. Сухомлинського у свій час назвали критики з боку тогочасної влади, при цьому відгук такої «бездітної педагогіки» у вітчизняній системі освіти наявній ще й досі [10].

Метою статті є розкриття основних ідей В. Сухомлинського щодо здоров'язбереження учнів та визначення їх актуальності в контексті сучасної теорії і практики діяльності загальноосвітньої школи.

Виклад основного матеріалу. Визначення актуальності здоров'язбережувальних ідей В. Сухомлинського в контексті сучасної теорії діяльності загальноосвітньої школи здійснено на основі аналізу відповідних літературних джерел, а також розгляду власного досвіду роботи в школі та цілеспрямованого вивчення негативних виробничих чинників загальноосвітнього середовища.

Насамперед варто зазначити, що В. Сухомлинський ключового значення надавав здоров'язбережувальній діяльності педагога, наголошуючи на її значущості: «Турбота про здоров'я – це найважливіша праця вихователя. Від життєрадісності, бадьорості дітей залежить їх духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра в свої сили» [6, с. 55]. «Педагог не має права не знати, що робиться з дитиною, чому вона нездорова, як стан здоров'я позначається на її розумовому і моральному розвитку» [7, с. 43].

Нині на необхідності здоров'язбереження учнів як основоположної складової діяльності вчителя в контексті негативного впливу освітніх чинників наголошують О. Антонова, Т. Бережна, Л. Демінська, К. Дроздова, В. Єфімова, С. Кириленко, Л. Лубишева, Ю. Соловйов та ін.

Практичний досвід роботи в школі та цілеспрямоване вивчення негативних виробничих чинників сучасного загальноосвітнього шкільного середовища [1] дозволяють стверджувати, що ситуація, яка склалася з втратою здоров'я підростаючим поколінням за період навчання у школі, загрожуватиме майбутньому нації, а в системі вищої педагогічної освіти підготовка майбутніх учителів до здоров'язбережувальної діяльності є недосконалою [2].

Розглядаючи здоров'я учнів, В. Сухомлинський акцентував увагу на психологічній складовій,

особливо тих, що мають уразливу психіку, зазначаючи, що «...слід берегти легко вразливу психіку дітей; усім укладом шкільного життя відволікати дітей від похмурих думок та переживань, збуджувати в них життєрадісні почуття; ні за яких обставин не давати зрозуміти дитині, що до неї ставляться як до хворого, коли виникає така потреба» [9, с. 56]. «Мозок дитини – це найтонший, найніжніший орган, до якого треба ставитися дбайливо й обережно, захищати від перевантажень. Поцінність розумової праці визначається не тільки й не просто її темпом і напруженістю, а насамперед правильною, продуктивною, розумною її організацією» [9, с. 59]. «Надмірне розумове напруження призводить до того, що в дітей тьмяніють очі, затуманюється погляд, рухи стають млявими. І ось дитина вже ні на що не здатна, їй аби тільки на свіже повітря, а вчитель тримає її «в голоблях» і підганяє: швидше, швидше...» [6, с. 49].

Не обійшов увагою В. Сухомлинський і особливих дітей: «Нещасна, знедолена природою або поганим середовищем маленька людина не повинна знати про те, що вона малоздібна, що в неї слабкий розум. Виховання такої людини повинно бути в сто разів ніжнішим, чулішим, дбайливішим» [8, с. 190].

Вагомого значення відомий гуманіст надавав і профілактиці «шкільних дидактогеній», які проявляються страхом, байдужістю, пригніченістю учнів і є результатом безтактності, жорстокості педагога, невміння виховувати без покарань. «Покрикування, нервозність, запальність подекуди стали звичними у взаєминах учителя з учнями. Звикаючи до підвищеного тону, нервозності, учні іноді протягом п'яти-шести годин або упродовж цілого шкільного дня перебувають у стані надмірного збудження. Вже це – серйозна загроза не тільки їхньому здоров'ю, а й моральному розвитку» [8, с. 351–352]. На протипагу означеному він закликав знаходити індивідуальний підхід, створювати ситуації успіху та всіляко підтримувати вихованців.

Про традиційне акцентування уваги на фізіологічній складовій та недостатню увагу до психологічного здоров'я школярів на сьогодні говорять В. Калошин, О. Миронюк, В. Кучма, М. Степанова, С. Уланова та ін. А наявна література з охорони праці та безпеки життєдіяльності в освіті, як засвідчує проведений нами огляд, містить норми, правила та інструкції щодо збереження фізіологічного здоров'я школярів. Виняток становлять лише рекомендації щодо попередження суїцидальної поведінки учнів, хоча, зрозуміло, що суїциди не виникають самі по собі, а їм передують значні розлади психологічного здоров'я.

Щодо фізіологічного здоров'я школярів, то Василь Олександрович вагомого значення надавав загартовуванню та фізичній активності, рекомендуючи ранкову гімнастику, вологі обтирання, прогулянки, активні ігри, працю на свіжому повітрі тощо [6, с. 386–393].

На сьогодні на значенні фізичної активності в контексті здоров'язбереження учнів наголошують М. Завадська, Г. Латіна, О. Охалкіна, І. Сіняєва, Т. Фролова, Т. Яворська та ін. При цьому ми погоджуємося з думкою А. Гурьєва про те, що нині обмеження рухової активності характерне не лише для учнів, а й для вчителів [3].

Розглядаючи психологічну та фізіологічну складові здоров'я учнів, В. Сухомлинський наголошував на тісному двосторонньому зв'язку між ними: «Турбота про людське здоров'я, тим більше про здоров'я дитини – це не просто комплекс санітарно-гігієнічних норм і правил, не звід вимог до режиму, харчування, праці, відпочинку. Це насамперед турбота про гармонійну повноту всіх фізичних і духовних сил» [7, с. 115–116]. «Якщо дитина береться за книжку з небажанням, це не лише пригнічує його духовні сили, але й несприятливо відображається на складній системі взаємодії внутрішніх органів. Я знаю багато випадків, коли в дитини, що переживає огиду до занять, виникали проблеми з травленням та шлунково-кишкові захворювання» [6, с. 112]. «Наукове дослідження фізичного й розумового розвитку невстигаючих і відстаючих дітей привело мене до висновку, що у 85 % із них головною причиною відставання ... є поганий стан здоров'я» [6, с. 125]. «Заняття фізкультурою і спортом відіграє певну роль у всебічному розвитку учнів лише тоді, коли вся навчально-виховна робота пройнята турботою про здоров'я» [7, с. 140].

Педагог наголошував на необхідності раціонального поєднання праці та відпочинку, а умовою успішного навчання називав достатній та вчасний сон, повноцінне харчування, оптимальну величину навчальних навантажень [6, с. 52].

Як стверджують В. Базарний, І. Калиниченко, В. Кожевников, А. Поборський, О. Стеценко, Н. Стеценко, Т. Стефанік та ін., нині навчальні перевантаження школярів та нерациональна організація навчально-виховного процесу є причиною стрімкого погіршення здоров'я учнів.

Нами встановлено, що на сьогодні розклад уроків у більшості шкіл не відповідає ергономічним засадам (часто навіть документально затверджується і демонструється на вимогу санепідемстанції один варіант розкладу, а в закладі діє інший); обсяг навчальних навантажень є з великим, у молодших класах масово не проводяться фізкультхвилинки, пальчикові, зорові гімнастики, психодинамічні паузи, замість уроків фізкультури часто проводяться математика, читання, письмо і т. п.

Щодо соціальної складової здоров'я учнів, то В. Сухомлинський надавав вагомого значення формуванню відносно оточуючих (батьків, педагогів, однолітків, менших, старших) уваги, співчуття, доброти, турботи, милосердя та інших моральних виявів, які гуманізують міжособистісні та колективні взаємини. «Найголовніше, по-моєму, в тому, щоб учити дитину бачити і почувати, розуміти й переживати всім серцем, що вона живе серед людей і що найглибша людська радість жити для людей». – писав він [8, с. 219].

На важливості формування різних аспектів соціального здоров'я учнів у нинішніх умовах наголошують Д. Костюкевич, О. Передерій, М. Садовий, Ю. Сич, О. Хвасцевська та ін.

На основі власного досвіду роботи можемо стверджувати, що в сучасній школі збереженню здоров'я учнів приділяється недостатня і далеко не ключова увага. Водночас ефективність діяльності вчителя щодо здоров'язбереження учнів оцінюється переважно за наявністю відповідних заходів у плані

виховної роботи. Традиційно ними вважаються бесіди про отруйні гриби, сезонні хвороби, необхідність дотримання чистоти тощо. Здебільшого такі заходи є фіктивними і дублюються у виховних планах із року в рік.

Висновки. Вищезначене дає підстави стверджувати, що ідеї В. Сухомлинського щодо здоров'язбереження учнів є актуальними і в умовах сьогодення. Однак у практиці загальноосвітніх шкіл вони не знайшли достатнього впровадження, незважаючи на загрозливі статистичні дані щодо стану та тенденцій здоров'я підростаючого покоління й відповідні висновки сучасних дослідників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Глінчук Ю. Негативні виробничі чинники освітнього середовища / Ю. Глінчук // Нова педагогічна думка. – Рівне : РОППО. – 2014. – № 4 (80). – С. 92–95.
2. Глінчук Ю. Стан та проблеми формування фахової працезахоронної компетентності в студентів педагогічних спеціальностей / Ю. Глінчук // Нова педагогічна думка. – Рівне : РОППО. – 2019. – № 1 (97). – С. 13–16.
3. Гурьев А. В. Внутришкольная работа по формированию у учащихся основ здорового образа жизни / А. В. Гурьев // Воспитание школьников. – 2012. – № 10. – С. 60–63.
4. Стахів Л. Втілення ідей В.О. Сухомлинського в сучасній загальноосвітній школі / Л. Стахів, С. Плахова // Молодь і ринок. – 2010. – № 5 (64). – С. 117–122.
5. Су С. Ім'я Василя Сухомлинського – поза простором і часом / Сяо Су // Інноватика у вихованні. – 2018. – Вип. 8. – С. 16–28.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 3 – 670 с.
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1997. – Т. 4. – 637 с.
8. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1997. – Т. 5. – 639 с.
9. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1988. – 220 с.
10. Шахненко В. І. Бережливе ставлення держави і вчителя до здоров'я учнів у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи як соціально-педагогічна проблема / В. І. Шахненко // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна : зб. наук. пр. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. – № 95. – Вип. 10. – С. 42–50. – (Серія «Валеологія: сучасність і майбутнє (теорія та методика навчання фізичній культурі та основам здоров'я)»).
11. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідеміологічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2017 р. / МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». – К., 2017. – 516 с.

Дата надходження до редакції: 01.08.2019 р.